

TL 4014 Sovyet Dönemi Dil Siyaseti

Öğretim Üyesi: Dr.Öğr.Üyesi Mustafa Can TEZİÇ.

5. Hafta

Modern Cumhuriyet Öncesi Tuva'da Dil

Türk eğitim bilimci Prof. Dr. Selahattin Ertürk, eğitim alanında yapmış olduğu çalışmaların sonucunda, eğitimin amacını “insanın davranışında kasıtlı olarak istendik davranışlar kazandırma” olarak tanımlamaktadır (Ertürk, 1986, s. 1). Ertürk'ün tanımından yola çıkarak ulusal birliğe yönelik bir eğitim sistemi ile ulusal aidiyetlerin ön planda olduğu bir toplum da inşa edilebilir.

1921 yılında modern bir ulus devlet kuran genç Tannu-Tuva Halk Cumhuriyetinin uygulamış olduğu eğitim ve kültür politikaları ile amaçlanan ulusal aidiyetin güçlendirilip ulusal kimliği diğer aidiyetler arasında birinci plana yükseltmek olmuştur. Bu çerçevede Tuva'da gerek eğitim gerekse eğitime bağlı olarak diğer projelerin tatbik edilebilmesi için ilk adım yazı dilinin inşası meselesidir. Yazı dilinin inşası aynı zamanda Tuva'nın geçirmiş olduğu tarihsel süreç içerisinde kendisi için yapmış olduğu bir seçim anlamına da gelmektedir.

Tarihsel olarak ele alındığında günümüz Tuva Cumhuriyeti sınırları farklı devletlerin yönetimleri altında kaldığı gibi aynı zamanda başta Türk dili olmak üzere Samoyed, Moğol ve Tibet dilleri gibi farklı dillerin etkisi altında da kalmıştır. Aynı şekilde bölgede yine farklı alfabelerin kullanıldığı da tarihsel veriler tarafından kanıtlanmaktadır.

Özellikle Moğol dili 1921 bağımsızlık öncesi dönemde Tuva da gerek bürokrasi gerekse güncel yaşamda etkisini arttırmıştır. 1930'lu yıllara kadar resmî

evraklarda kullanılan dilin Moğolca olması Uranhay bölgesinin Çin imparatorluğuna girmesi ve akabinde ilk üç *Ambın – Noyon*'un da etnik olarak Moğol Noyanlardan seçilmesi pratik ve idari olarak Moğolcanın bölgeye nüfusunu kolaylaştırmıştır.

İ.V. Otroşenko (2015)' nun B. Ya. Vladimirtsov (1989), Adrianvo (2007), Oşukov (2007), Maslov (1933), Tatarintsev (1975), Maslov (1933), Tatarintsev (1976), Kuular (2012), Ulanova (1988) gibi tarihçilerin çalışmalarına referans vererek Moğol dilinin Uranhay'da hem bürokratik hem de edebi ve güncel yaşamda etkili olduğunu belirtmektedir. Özellikle, Mançu-Çin hâkimiyeti sırasında bölgede Budizm'in devlet dinî olarak ilan edilmesi ile birlikte bürokraside ve Budist tapınaklarında kurulan eğitim merkezlerinde Tibet dilinin yanında eski Moğol alfabesinin de kullanıldığını görmekteyiz. Öyle ki 1930 yılına kadar Tuva eliti ve bürokratik sınıf Moğol diline hâkim olduğu gibi yine Moğolca gazete okumaya devam etmişlerdir. Yine 1930'lu yıllara kadar Tuva'lı Lamalar Batı Moğolistan'daki ve Halha'daki manastırlarda eğitim almaktaydılar. Benzer şekilde Tuva yönetiminin üst düzey yetkilileri de çocuklarını ileride devlet yönetiminde yer alabilmeleri amacı ile Moğolistan'daki okullara yollamaktaydılar.

Dolayısı ile Moğol kültürü ve dünyası ile olan bu güçlü etkileşim sonucunda Tuva edebiyatı Moğol dilinde doğmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan Tuva edebiyatı ve 1911 yılından sonraki yıllıklar Moğolca yazılırken aynı şekilde 1930'lu yıllara kadar yine Moğol dilinde yazılmaya devam edilmiştir.

Diğer taraftan Moğol dilinin toplumun önemli bir kısmı tarafından da kullanıldığı tespit edilmiştir. 1930'lu yıllara kadar gerek Tuvalar gerekse Moğollar birbirlerinin bölgelerine gitmekte ve ticaret ilişkilerini sürdürmekteydiler. Bunun yanında Tuva nüfusunun bir kısmı da Moğol topraklarına yıllık olarak göç etmekteydiler. Özellikle Tannu-Ula ve Kosol Gölü

gibi Moğol dünyası ile etkileşimin güçlü olduğu bölgelerde yaşayan Tuvalıların iki dilli oldukları belirtilmektedir. Güney bölgeleri olan Ovyur, Mongun-Tayga ve Erzin bölgelerinde Tuva dili önemli derecede Moğol dilinden kelime almanın yanında Moğolcanın fonetik sisteminden de etkilenmiştir. Diğer taraftan, Tepe-Hol ve Erzin bölgelerinde Moğol dili iyi bir şekilde kullanılırken, Tuva dili'nin kullanımı ise yeterli değildir. Evde Moğol dilinin kullanıldığı bu bölgelerde sonuç olarak okul öncesi çocukların Tuva dilini bilmedikleri tespit edilmiştir. Aynı şekilde Tere-Hol bölgesinde yaşayan Kırgızlar iyi Moğol dili konuşurlarken Tuva dilini zayıf konuşmaktadırlar. Kırgızların doğu grubu ana dil olarak Moğolcayı öğrenmiş ve Tuva dilini hiç konuşmamaktadırlar. Kırgızların dışında da Tuva'nın güney bölgeleri için bu tespit geçerliliğini korumaktadır. Tuva'nın güney doğusunda yaşayan nüfus aktif olarak Moğol dili kullanırken Tuva dilini bilmemektedir. Moğol dilini aktif olarak kullanan Soyan, İrgit, Çoodu ve Kırgız soy gruplarının komşu Moğol soy grupları ile karışmış oldukları görülmektedir. Sonuç olarak, özellikle cumhuriyet ve dil devrimi öncesinde günümüz Tuva Cumhuriyetinin içerisinde farklı dillerin konuşulduğu görülmektedir. Fakat Moğol ve Türk dilleri ikilemi dışında Tuva'da konuşulan Türk dili¹ de farklı ağızlardan meydana gelmiş olup bölgelere göre farklılık göstermektedir.

Günümüz Tuva dilinin ağızları incelendiği zaman farklı bilim adamları bölgedeki ağızları farklı şekillerde sınıflandırmışlardır. Bu sınıflandırmalardan Ş. Ç. Sat'ın sınıflandırması Merkez ağızı: Çöön-Hemçik, Övür, Ulug-Hem rayonları ile Bey-Hem ve Tandı rayonların'ın bir kısmıdır. Kuzey doğu ağızları:

---

¹ J.K. Chambers ve P. Trudgill diyalekt coğrafya alanında yapmış oldukları çalışma çerçevesinde dil olgusunu karşılıklı olarak anlaşılabilen lehçelerin tümü şeklinde tanımlamışlardır. Bağımsızlık öncesinde Uranhay bölgesini de içerisine alan Altay-Sayan coğrafyasında Türk dilinin farklı lehçeleri ve ağızları konuşulmaktaydı. Dolayısı ile bu döneme kadar dil olgusunun diyalekt coğrafya disiplini çerçevesinde Türk dili, lehçe ve ağızları şeklinde değerlendirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Bu yüzden yukarıda Tuva dili yerine Türk dili ifadesini kullandık. Fakat Tuva dili 1921 Tuva Cumhuriyetinin kurulmasından sonra siyasi olarak Tuva kimliğinin bir sembolü olarak Türk dilinin bir lehçesi üzerine inşa edilmiş yazı dili olup hukuksal statüye sahiptir. Dolayısıyla bu dönem ile birlikte dil olgusunun artık siyaset bilimi veya sosyoloji gibi bilim dallarının da araştırma nesnesi haline geldiğini düşünmekteyiz.

Tocu ve Tere-Höl'ün bir kısmını kapsamaktadır. Güney doğu ağızları: Tandı'nın bir kısmı, Erzin, Tes-Hem. Batı ağızları: Bay-Tayga, Möngün Tayga ve Barın-Hemçik'in bağız kısımları. Bunların dışında da iki farklı geçiş ağızı bulunmaktadır. Bunlar: Kaa-Hem ve Tere-Höl ağızlarıdır (Yılmaz, 2010, ss. 180). Diğer taraftan yine Tuva ağızları 1963 yılında A.A. Pal'mbah tarafından şu şekilde tasnif edilmiştir. Orta Tuva ağızları: Çöön-Kemçik, Çaa-Höl. Batı ağızları: Barun-Kemçik, ÇBay-Tayga. Doğu ağızları: Kaa-Hem, Tes-Hem (Yılmaz 2010, s. 179).

Sonuç olarak, bağımsızlık sonrası dönemde Tuva'da güncel hayatta Türk dilinin bölgedeki farklı lehçelerinin yanında güneyde Moğol dili konuşulurken eski Moğol dili ise devlet dili görevini görmekteydi. Dil alanındaki bu farklılaşma ise ortak ulusal yüksek kültürün kurulmasının önündeki en büyük engellerden biri idi.

Temel Kaynak

Teziç, M.C. (2018) Sovyet Döneminde Tuva Yüksek Kültürünün İnşası. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi. Sayı 29. Ss.141-168.

Yardımcı Kaynaklar

Anderson, B. (1995). *Hayali cemaatler. Milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması*. (İ. Savaşır. Çev). Metis yayımları.

Ertürk, S. (1986). *Türkiye'deki bazı eğitim sorunları üzerine düşünceler*. Yelken Teper yayımları.

Killi - Yılmaz. G. (2010). *Kuzey ve Güneydoğu Sibiryaya Türklerinin Dil Durumu*. Köksav Yayınları.

Yabancı Yardımcı Kaynaklar

Gellner, E. (2006). *Nations and nationalism*. New York, Cornell University press.

Vasilenko, V. A. (2013). “Uryanhayskiy Vopros” v Politike Rossii i Mongolii (XVII- Pervaya Polovina XX vv.). *Aktual'nie Voprosi İstorii Rossiysko-Mongol'kih otnoşeniye Pervoy Çetverti XX Veka*, (M.A. Vinokurov, Ed.) İçinde (ss. 132-147). İrkutsk : İzd-vo BGUEP.

(1969) *Zakonomernosti razvitiya literaturih yazıkov narodov SSSR v sovyetskuyu epohu. Osnovniye protsessı vnutristrukturного tazvitiya tyurskih finno-ugorskih i mongol'skih yazıkov*. Moskova: Nauka.